

РОЗГЛЯД ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЮДСЬКИХ ПРИСТРАСТЕЙ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СВЯТООТЦІВСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

У цій статті розглянуто основні компоненти та особливості святоотцівської антропології, розкрито зміст пристрастей та проаналізовано їх класифікацію.

Ключові слова: *гріховність, душевне, духовне, похіть, пристрасть, психіка, тління, спокуса, задоволення, богоуподібнення.*

Наше сьогодення сповнене суперечностей і важких випробовувань. Це наслідок того, що впродовж тривалого часу на людство в цілому і на кожну людину зокрема впливало безліч згубних та негативних чинників, які спричинили хворобливий стан сучасного суспільства. Кожна хвороба (особливо душевна) є загрозою для життя, і її треба лікувати. Існує кілька методів лікування. Можна лікувати з урахуванням рекомендацій сучасної психології, психотерапії чи психіатрії. Проте в цьому напрямку є дуже багато білих плям, недомовок, непізнаності, незрозумілості. Але найболючішим в цьому випадку є те, що за цими методами не простежується жива душа в її християнському розумінні. Прихильники цих напрямків намагаються лікувати душу, не визнаючи, при цьому, реальності її існування.

Існує інший напрямок лікування, який полягає в тому, що його прихильники вірять в існування душі, визнаючи, що душа може зазнавати хвороб. Виходячи з власного досвіду і традицій, вони знають про причини цих захворювань і можуть надати ґрунтовні й корисні рекомендації щодо полегшення страждань і одужання. У середовищі хворого людства і перебуває сучасне душпастирство. Сучасний духівник стоїть перед проблемою сьогодення, яка полягає в нерозумінні правильних методів оздоровлення душі та масовому поширенні великої кількості різноманітних душевних розладів.

У сучасній практиці Православної Церкви проблеми православної психотерапії є малорозробленими і перебувають лише на

початковому етапі свого становлення. Крім того, питання святоотцівської психотерапії можна вважати не розробленим достатньо не лише у православної Церкви, а й узагалі у всіх християнських Церквах і деномінаціях. Відповідно в наш час постає проблема відродження цього наукового напрямку, а також спроба розробки нового питання святоотцівської психотерапії. Багатовіковий досвід святоотцівського подвижницького лікування, який подавався в душпастирських настановах, а також давня традиція монастирського душпастирського піклування про душу, як здорову, так і хвору, повинні бути в наш час актуальними напрямами сучасної православної психотерапії.

У статті використано матеріали, які яскраво засвідчують утворення нових християнських тенденцій у психотерапевтичній науці, а саме – використано окремі висловлювання та уривки праць відомих в православної науці авторів, які ще в кінці XIX – на початку XX ст. намагались робити спроби поєднання досвіду святоотцівської спадщини з досягненнями тогочасної психологічної науки. Серед них варто назвати імена святителя Феофана Затворника, святителя Ігнатія Брянчанінова, святого праведного Іоана Кронштадтського, православної авторів єпископа Варнаву Беляєва, свящ. Олександра Єльчанінова, а також відомих на сьогодні науковців, які працюють у сфері сучасної православної душпастирської психотерапії, В. К. Невяровича та Д. А. Авдєєва. Зроблені ними спроби вивчення святоотцівської духовної спадщини та її використання в пси-

хотерапевтичній роботі з душевно хворими свідчать про відродження ефективних методів лікування душевних хвороб. Проблеми дослідження психіки людини у контексті святоотцівської психотерапії, особливостей її функціонування та специфіки розкрито у також працях П. Добросельського, В. Єротица, Д. Мелєхова, М. Дронова, митрополита Ієрофея (Влахоса), ігумена Євменія (Перистого) та багатьох інших авторів.

В Україні схожих поглядів дотримується також певна частина практикуючих лікарів психіатрів, психотерапевтів. Серед них варто назвати кандидата медичних наук, доцента, психотерапевта В. Г. Коротоножкіна, лікаря-психіатра психоневрологічної лікарні ім. Павлова М. П. Вовк, кандидата медичних наук Н. І. Яновську.

Проте всебічний і ґрунтовний аналіз православної святоотцівської психотерапії як альтернативи лікування душевних розладів у сучасному світі не здійснювався. Тому виникла потреба в інтенсифікації наукових пошуків щодо аналізу святоотцівського вчення про душу та людські пристрасті, святоотцівського розуміння душевного здоров'я, душевних розладів та їх лікування, цілительства словом та душпастирства; дослідження православної психіатрії та ролі Церкви у лікуванні душевних хвороб.

Мета дослідження – виявити й обґрунтувати корені й причини душевного розладу у контексті досвіду багатовікової святоотцівської спадщини і надбання сучасної психологічної і психотерапевтичної науки, а також продемонструвати альтернативи сучасним психотерапевтичним практикам.

Конкретним проявом гріховності природи людини після її гріхопадіння і відірваності від Бога є те, що людині стало більше подобатися тілесне насичення, ніж душевне, і душевне більше, ніж духовне. Інакше кажучи, душевно-тілесні задоволення стали домінувати над душевними, а душевні – над душевно-духовними. Професор В. М. Лоський з цього питання говорить: «З цієї миті (після первородного гріха – автор) людина перебуває у владі лукавого. Відірвавшись від Бога, її природа стає неприродною, протиприродною. Несподівано перевернутий розум людини замість

того, щоб відобразити вічність, відображає в собі безформну матерію: первозданна ієрархія в людині перевернута. Дух повинен був жити Богом, душа – духом, тіло – душею. Але дух починає паразитувати на душі, живлячись цінностями не Божественними. Душа, зі свого боку, стає паразитом тіла – здійсмаються пристрасті. І, нарешті, тіло стає паразитом земного всесвіту, вбиває, щоб житися, і так набуває смерті» [13, с. 253].

Зауважимо, що задоволення, які отримуються гріховним шляхом, і бажання отримувати їх називаються похиттю плоті (якщо розуміти під плоттю одушевлене тіло, схильне до слабкостей, або гріховне єство людини), чи пристрастями (страстями) [24]. Пристрасті, що виникли в людині після гріхопадіння, відіграють в її житті суттєву роль. Вони, впливаючи на душу і тіло, можуть згубити їх. Саме через пристрасті диявол зробив людину своїм рабом і отримав силу і владу над нею [2, с. 251]. Пристрасті є важливим антропологічним поняттям, яке належить до психіки людини.

«Пристрасть є неприродним рухом душі або через нерозсудливу любов, або через нерозумну ненависть до чогось чуттєвого або за щось чуттєве: через нерозсудливу любов або до страв, або до жінок, або до маєтку, або до скороминущої слави, або до іншого чогось чуттєвого, або заради цього; через нерозсудливу ненависть...» [5, 179] (преподобний Максим Сповідник).

Слово «пристрасть», як бачимо, походить від дієслова «страждати» і означає внутрішню хворобу. Треба підкреслити той факт, що пристрастю називається будь-який гріх, якщо він повторюється часто і таїться в душі довгий час. Преподобний Микита Стифат пояснює різницю між пристрастю і гріхом так: «Пристрасть в душі рухається, а робота гріховна тілом, мабуть, здійснюється» [10, с. 248]. Ось як дає визначення пристрастям давній подвижник преподобний авва Ісайя: «Пристрастями називаються властивості людські в їх хворобливому стані, вчиненому падінням. Так, здатність житися перетворюється на схильність до смакоти і ласощів; сила бажання – на примху і похоть; сила гніву або душевна енергія – на запальність,

лють, злість, ненависть; властивість тужити і засмучуватися – на легкодухість, смуток і відчай; природна властивість зневажати гріх, що принижує єство, – на презирство до ближніх, гордість тощо» [5, с. 60 – 61].

За словами преподобного Іоана Ліствичника, «пристрастю називають вже саму ваду, що надовго вгніздилася в душі, і через навичку, яка стала ніби її природною властивістю, так що душа вже довільно і сама собою до неї прагне» (Слово 15, гл. 73) [12, с. 133]. Святитель Ігнатій Брянчанінов пише про пристрасті: «Пристрасті є гріховними навичками душі, що перетворилися від довгого часу і частого вправлення в гріху ніби в природній якості. Наприклад, об'їдання, пияцтво, похитливість, розсіяне життя, пов'язане із забуттям Бога, злопам'ятність, жорстокість, сріблολюбство, скупість, смуток, лінощі, лицемірство, брехливість, обкрадання, марнославство, гордість тощо. Кожна з цих пристрастей, перетворившись на характер людини і ніби на правило її життя, робить її нездатною до духовної насолоди на землі і на небі» [21, с. 165]. Пристрасті, по суті, є ніби духовним магнітом, що притягує до гріха.

Підпорядкування пристрастям переводить людину зі стану можливості досягти подоби Божої до стану подоби безсловесних (до скотоподібного стану) [8].

Наведемо й інші цитати про пристрасті як джерело гріха.

«Пристрасті – це сильні прагнення внутрішнього настрою порочного серця. Вони глибоко входять в єство душі і довгим пануванням над нею і звичним задоволенням їх до такої міри зріднюються з нею, що становлять ніби її природу» (свт. Феофан Затворник) [Цит. за: 20, с. 170].

«З часу Адамового злочину душевні помисли, відторгнувшись від любові Божої, розорялися у віці цьому і змішувалися з помислами матеріальними і земними... а при поступовому успіху і зростанні до того ж множилися в людях гріховні пристрасті, що тягнулися до перелюбства, непотребства, ідолослужіння, вбивств та інших безглузких справ, поки усе людство не закисло порокми. Зло до того зросло в людях, що вони

помислили, ніби немає Бога, стали поклонятися неживим каменям; зовсім не могли навіть скласти собі поняття про Бога. До такої міри закваска шкідливих пристрастей заквасила рід старого Адама» (прп. Макарій Великий) [6, с. 156].

«Оскільки він (Адам) впав в гріх і піддався тлінню, в плотську частину людської природи вторглися відтоді насолоди і нечистота, і народився в наших членах їх жорстокий закон... А в Адамі людське єство заразилося жеврінням через його непослух, і в нього проникли пристрасті» (свт. Кирило Олександрійський) [Цит. за: 10, с. 34].

Св. прав. Іоан Кронштадтський порівнює пристрасті в душі з пожежею у будинку: «Не тоді рятувати треба будинок від пожежі, коли вогонь усюди вже поширився в ньому, а найкраще тоді, коли полум'я тільки починається. Так і з душею. Душа – будинок, пристрасті – вогонь. «І не давайте місця дияволу» (Еф. 4: 27)»; природним духовним інстинктом «людина потрапляє в тенета диявола тому, що має гріховні нахили, або пристрасті, які стали для неї ніби природним духовним інстинктом її» [11, с. 696].

Про прояв гріховності (після падіння прабатьків) можна сказати й іншими словами. Людина вже з народження схильна більше до задоволення власної похоті, ніж до спрямування до Бога [14]. «Замість любові до Бога в людині перемогла любов до світу і самої себе» [23, с. 10]. А, як відомо з Біблії, «помисли плотські є ворожнеча проти Бога» (Рим. 8: 7); «мудрість світу цього є безумство перед Богом» (1 Кор. 3: 19); «Не любіть світу, ні того, що в світі: хто любить світ, у тому немає любові Отчої. Бо все, що в світі: похоть плотська, похоть очима і гордість житейська, не від Отця, а від світу цього. І світ минає, і похоть його, а той, хто виконує волю Божу, перебуває повік» (1 Ін. 2: 15 – 17).

Наведемо ще цитати з приводу цього питання.

«Світ – це сукупність людських пристрастей... Де пристрасті припиняють свою течію, там світ помер» (прп. Ісаак Сирін) [Цит. за: 13, с. 151].

Преподобний Іоан Ліствичник говорить: «Зречення від світу є довільною ненавистю

до матеріального, схваленого мирськими, і відкидання єства для отримання тих благ, які вище єства» (Слово 1, п. 4) [18, с. 16].

Гріховність, що увійшла до природи людини після первородного гріха, – це прагнення людини (точніше її серця, розуму, волі) до гріха. Психічною основою гріховності є прагнення (бажання) отримувати задоволення від думок і дій, які, за своєю суттю, є гріховними. Інакше кажучи, можливість отримувати задоволення від гріха, закладена в природі людини, перетворилася після її гріхопадіння в раю на схильність саме до такого виду задоволень. Те, що у праведної людини викликати відразу, у схильної до гріха викликати задоволення, насолоду і щастя, що переходять в любов, наприклад, до слави земної (славолюбство), влади (владолубство), хтивих втіх (сластолубство) і, як до одного із засобів досягнення усього цього, – до багатства (сріблелюбство).

Зауважимо, що «гріха і пристрасті немає в природі людини, Бог не творець пристрастей. Чесноти ж багато дарував Він нашій природі... І хай посоромляться ті, які не зважають на бездіяльність доброчесності через своє безсилля» (прп. Іоан Ліствичник) [7, с. 491]. «Зла немає в єстві, і немає нікого злого по єству, бо Бог не створив нічого злого. Але коли хто з бажанням сердечним вносить в себе образ зла, тоді воно попри те, що не є в єстві, починає набувати такого вигляду, як забажав цього той, хто так чинить» (блаженний Діадох, єпископ Фотіки) [5, 11]; «Людина не була створена разом з пристрастями, як вони проявляються сьогодні в плотській людині, позбавленій дії Всесвятого Духа. Пристрасті не мають ні сутності, ні буття. Пристрасть подібна до мороку, який не існує сам по собі, але є відсутністю світла». «Душа, через сластолубство відхилившись від чеснот, встановлює в собі пристрасті і укріплює їх проти себе» (Авва Дорофей). Таким чином, можна сказати, що «пристрасті є збоченням душевних сил. Бог не створив людину разом з ганебними пристрастями. Природний стан людини полягає у присутності чеснот, тоді як пристрасті є станом протиприродним» [10, с. 144].

«Авва Дорофей розрізняє три стани людини щодо пристрастей. «Є три стани в людині: вона або діє за пристрастю (гріховна схильність), або чинить опір їй, або викорінює її. Діє за пристрастю той, хто приводить її до виконання, задовольняється нею. Чинить опір їй той, хто не діє за нею і не відсікає її, але розсудливо минає ніби пристрасть, проте має її в собі. А викорінює пристрасть той, хто трудиться і діє проти пристрасті. Той, хто чинить за пристрастю, подібний до людини, яка, будучи ураженою від ворога свого стрілами, бере і власними руками встромляє їх у своє серце. Той, хто чинить опір пристрасті, подібний до обсіпаного стрілами від ворога, але одягненого у броню, а тому не одержує ран. А той, хто викорінює пристрасть, подібний до того, хто, будучи обсіпаний стрілами ворога свого, трощить їх або повертає в серце ворога...» [Цит. за: 16].

«Гріх не є суттєвою властивістю нашої природи, але ухилення від неї. Подібно до того, як і хвороба і потворність не властиві нашій природі, але протиприродні, так і діяльність, спрямовану до зла, треба визнати спотворенням вродженого в нас добра» (свт. Григорій Ниський) [3].

Преподобний Іоан Ліствичник говорить: «Помиляються ті, хто говорить, що деякі із пристрастей природні душі; вони не розуміють того, що ми самі природні властивості до добра перетворили на пристрасті. За єством, наприклад, ми маємо сім'я для дітонародження, а ми вживаємо його на беззаконну похитливість. За єством є в нас і гнів на древнього змія, а ми використовуємо його проти ближнього. Нам дана ревність для того, щоб ми ревнували чеснотам, а ми ревнуємо порокам. Від єства є в душі бажання слави, але тільки горішньої. Природно і гордитися, але над одними бісами. Так само природно душі й радіти, але про Господа і про благі діяння ближнього. Отримали ми і злопам'ятність, але тільки на ворогів душі нашої. За єством бажаємо ми їжі, але для того, щоб підтримати життя, а не для сластолубства» (Слово 26, гл. 155) [12, с. 207].

Відповідно до сказаного, досконалість Адама до його гріхопадіння треба розуміти

в його природних якостях (зокрема розумі і відсутності внутрішніх спокус), але не в прагненні до подоби Божої. Деякі люди, не маючи такої природної досконалості, як Адам, і народжуючись з гріховною природою (природною схильністю до гріха), тим не менш, стають великими святими. Тому такі люди, набагато поступаючись Адаму в природних якостях, водночас набагато перевершують його в прагненні до богоуподібнення.

Тепер доцільно перейти до проблеми класифікації пристрастей.

Святі отці (преподобні Іоан Кассіан Римлянин, Ніл Синайський, Іоан Ліствичник, Єфрем Сирін, Іоан Дамаскін) серед головних пристрастей (духів зла, пристрастних помислів) називають черевоугодництво (обжерливість), блуд (похіть), жадобу (сріблολюбство), гнів, печаль, смуток, марнославство, гординю.

Святитель Ігнатій Брянчанінов так пояснює ці пристрасті:

- черевоугодництво: об'їдання, пияцтво, недотримання постів, споживання крадькома, ласування, взагалі порушення стриманості, неправильна і надмірна любов плоті, з чого складається самолюбство, від якого – відсутність збереження вірності Богові, Церкві, доброчесності і людям;

- блуд: хтивє розпалювання, блудні відчуття і стани душі й серця, прийняття нечистих помислів, бесіда з ними, втішання ними, задоволення ними, облудні фантазії, незбереження почуттів, дотики, лихослів'я і читання похитливих книг, розпуста і перелюб, гріхи блудні проти природні;

- жадоба: любов до грошей, майна рухомого і нерухомого, бажання збагатитися, розмірковування про засоби збагачення, мріяння про багатства, побоювання старості, ненавмисної убогості [22], скупість, користолюбство, невіра Богові, неуповання на Його промисел, пристрасті або хвороблива надмірна любов до різних тлінних предметів, що позбавляє душу свободи, захоплення суєтними піклуваннями, захоплення подарунками, привласнення чужого, лихварство, жорстокосердість до убогих і тих, хто в усьому, що мають потребу, обкрадання, розбій;

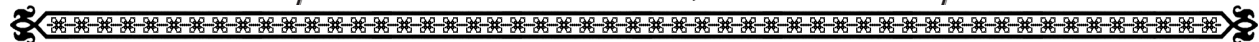
- гнів: запальність, прийняття гнівних помислів, мріяння про гнів і помсту, збурення серця люттю, затьмарення нею розуму, непристойний крик, суперечка, лайливі, жорстокі і дошкульні слова, вдаряння, штовхання, вбивство, злопам'ятність, ненависть, ворожнеча, помста, наклеп, осуд, обурення і образа ближнього;

- печаль: прикрість, туга, відкидання надії на Бога, сумнів в обітницях Божих, невдячність Богові за все, що трапляється, легкодухність, нетерплячість, несамоупокорення, образа на ближнього, нарікання, зречення від хреста, намір відмовитися з нього;

- смуток: лінощі до всякої доброї справи, особливо до молитовної, залишання церковного і келійного правила, безперестанної молитви і душекорисного читання; неухважність і поспішність у молитві; нехтування, неблагоговіння, неробство, надмірне заспокоєння сном, лежання; перехід з місця на місце, часті виходи з келії, прогулянки і відвідування друзів, пустослів'я, жарти, святотатство, полишення поклонів та інших подвигів тілесних, забуття гріхів своїх, забуття заповідей Христових, позбавлення страху Божого, озлоблення, нечутливість, відчай;

- марнославство: шукання слави людської, хвастощі, бажання і шукання земних і суєтних почестей; любов до красивого одягу, екіпажу, прислуги і келійних речей; увага до краси своєї особи, приємності голосу і інших якостей тіла, прихильність до наук і мистецтв, що призводять до занепаду, шукання успіху в них для здобуття тимчасової земної слави, сором сповідувати гріхи свої, приховання їх перед людьми і отцем духовним, лукавство, самовиправдання, спростовування, лицемірство, брехня, лестощі, людиноугодництво, заздрість, приниження ближнього, мінливість вдачі, потурання, безсовісність;

- гординя: презирство ближнього, перевага себе над усіма, зухвалість, затьмарення, дебелисть розуму і серця, хула, невіра, неправдиво прославлений розум, непокірність закону Божому і Церкві, слідування своїй плотській волі, читання книг еретичних, розпусних і суєтних, непокора владі,

дошкульне насміхання, втрата простоти, втрата любові до Бога і ближнього, облудна філософія, ересь, безбожництво, неуцтво, смерть душі» [9, с. 3 – 6].

Щодо кількості головних пристрастей преподобний Іоан Ліствичник говорить: «Деякі мають звичай писати про марнославство в особливій главі і відділяти його від гордині; тому і говорять вони, що початкових і головних гріховних помислів вісім. Але Григорій Богослов та інші налічують їх сім. З ними і я більше згодний; бо хто, перемигши марнославство, може бути опанованим гординею? Між цими пристрастями така ж відмінність, як між юнаком і чоловіком, між пшеницею і хлібом; бо марнославство є початок, а гординя кінець» (Слово 22, гл. 1) [12]. Підкреслимо, що «один з перших церковних письменників, які розрізняли марнославство від гордині, є Кассіан. Він вважав вісім головних пристрастей, між якими поставляв марнославство сьомою пристрастю, а гординю – восьмою. Святий же Григорій Богослов в 39 слові, на Богоявлення Господнє, говорить, що є сім духів злості, як сім же вважається і чеснот [12, с. 293].

Преподобний Іоан Кассіан Римлянин зауважує, що «пристрасті бувають двох родів: природні, що постають з природних потреб, наприклад, червоугодництво і блуд, і неприродні, що не кореняться в естві, наприклад, жадоба. Дії ж їх проявляються чотирма способами: деякі діють лише в тілі і через тіло, як червоугодництво і блуд, а деякі проявляються і без сприяння тіла, як марнославство і гординя; далі, інші збуджуються ззовні, як жадоба і гнів, а інші виходять із внутрішніх причин, як смуток і печаль. Подібна дія пристрастей дає привід допустити в них ще два роди, ділячи їх на плотські і душевні: плотські в тілі зароджуються і тіло живлять та тішать; а душевні з душевних схильностей виходять і душу живлять, на тіло ж нерідко діють руйнівно. Ці останні лікуються простим внутрішнім лікуванням серця; а плотські двоякими ліками – і зовнішнім, і внутрішнім.

Пояснимо сказане ширшим міркуванням. Пристрасті червоугодництва і блуду, вкоренившись у тілі, збуджуються іноді без сприяння

душі, за одним лише спонуканням потреб, з яких виходять, але тягнуть і душу за її зв'язок із тілом... Марнославство і гординя зароджуються в душі без посередництва тіла. Бо яку потребу має марнославство в тілесному, коли через одне бажання похвал і слави доводить до падіння полонену ним душу? Чи яка тілесна дія мала місце у гордуванні Люцифера, коли він зачав її в одній душі і в помислах, як говорить пророк: «А говорив у серці своєму: зйду на небо... буду подібний до Всевишнього» (Іс. 14: 13, 14). Не мав він у такій гордині підбурювача ззовні; вона і зародилася і дозріла уся всередині нього» [7, с. 18 – 19].

Преподобний Антоній Великий найзлішими пристрастями душі вважає «ненаситне бажання багатства і задоволень, славолюбство і марнославство при невіданні істини» (Слово 4) [6, с. 59]. В іншому місці він називає найбільшими пристрастями червоугодництво і ненаситне бажання життєвих благ [6, с. 72].

За свідченням преподобного Авви Дорофея, «усі отці говорять, що всяка пристрасть народжується від цих трьох причин: від славолюбства, срібллюбства, сластолюбства» [19, с. 37].

Святитель Григорій Ниський називає коренем усього злого срібллюбство: «Привабливість речі здається для срібллюбців добром, «бо корінь усього лихого є срібллюбство» (1 Тим. 6: 10) [4, с. 65]. Те ж говорить і преподобний Іоанн Ліствичник: «Срібллюбство є і називається коренем усього злого (1 Тим. 6: 10); і воно справді таке, бо створює ненависть, розкрадання, заздрість, розлучення, ворожнечі, ніяковіння, злопам'ятство, жорстокість і вбивства» (Слово 17, гл. 14) [12, с. 141].

Преподобний Іоанн Ліствичник також навчає, що главою, начальником і дверима пристрастей є об'їдання: «Начальником бісів є пропащий денниця; а главою пристрастей є об'їдання» (Слово 14, гл. 30) [12, с. 119]. «Запитаємо ж і цього нашого ворога, більше ж найголовнішого начальника наших злих вогнів, дверей пристрастей, тобто об'їдання. Цю причину падіння Адамового, загибелі Ісава, погибель Ізраїльтян, оголення Ноевого,

винищування гоморрян, Лотового кровозмішання, загибелі синів священика Ілія і керівника до всяких мерзенностей» (Слово 14, гл. 34) [12, с. 121]. При цьому преподобний отець найлютішою з усіх пристрастей називає відчай (Слово 14, гл. 36) [12, с. 121], а гординю вважає пристрастю, яка:

- здатна за своєю силою замінити усі інші пристрасті: «Біси з наміром відступають від нас, залишаючи біса гордості, який один замінює собою усіх інших» (Слово 15, гл. 62) [12, с. 121]; «Один поважний чоловік сказав мені: припустимо, що є дванадцять ганебних пристрастей; якщо довільно полюбиш одну з них, тобто гордість, то і одна ця наповнить місце інших одинадцяти» (Слово 23, гл. 5) [12, с. 157];

- є начальницею і втілювачем усього зла (Слово 22, гл. 45) [12, с. 156], а також родителькою всіх пристрастей (Слово 23, гл. 38) [12, с. 160].

На думку блаженного Фалассія, «передає усім пристрастям самолюбство; після ж усіх них іде гордість. Три найголовніші пристрасті гріховні породження своє мають із пристрасті самолюбства. Цими трьома є черевоугодництво, марнославство і сріблюбство, з яких виходять усі інші пристрасті. За черевоугодництвом іде блуд, за марнославством – гординя, інші ж – за усіма трьома. За усіма трьома настануть печаль, гнів, злопам'ятство, заздрість, лінощі та інші...» [5, с. 306].

Протоіерей Олександр Мень вважає, що людину найбільше спокушає влада (тобто прагнення до влади є домінуючою пристрастю): «Воля до влади – найсерйозніший імпульс і найтяжчий гріх людини. За усіма соціальними, політичними, культурними битвами стоїть воля до влади.

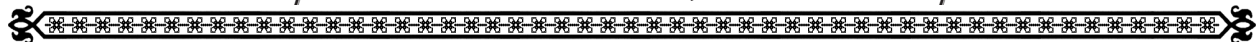
З. Фройд марно вважав, що в основі усього лежить лібідо, секс. Проте мільйони людей відмовлялися від шлюбу, але від влади ніхто ніколи не відмовлявся. Уся людська цивілізація побудована на гріхопадінні, на первородному гріху, вона зберегла в собі ось цей імпульс влади. Подумаймо: адже будь-яка магія була побудована на прагненні володарювати над природою і людиною, так само, як і наша технічна цивілізація. З погля-

ду владолюбства можна описати усю світову історію, і це буде правдою.

Проаналізуємо будь-яку видатну подію історії, і побачимо, яку колосальну роль відіграло в ній жадання влади. Цей імпульс не залишає людину до старості. Вона може вже не цікавитися їжею, не цікавитися багатьма життєвими задоволеннями, вона може вже ледве рухатися, але влада залишається єдиною і останньою, що їй миле і дороге» [15, с. 72 – 73]. Зауважимо, що «гріхопадіння було першим моментом, коли в людині запанувала воля до влади...» [15, с. 73]. Інакше кажучи, у гріхопадінні вперше в роді людському проявилася пристрасть (жага) влади як бажання мати додаткову можливість – стати як боги, які знають добро і зло. Святитель Григорій Богослов пов'язує цю пристрасть з первородним гріхом: «Якщо щодо Бога первородний гріх виразився ідолопоклонством і язичництвом, то у взаємних відносинах людей дає відчутти себе переважанням» [17, с. 311].

Як видно з наведених висловлювань про пристрасті, в них наявні певні відмінності у визначенні основних пристрастей. Проте тут немає істотних розбіжностей. Це пояснюється тим, що багато пристрастей пов'язані одна з одною. Так, наприклад, пристрасть наживання грошей зумовлена не власне бажанням їх накопичення, а бажанням з їх допомогою досягти більшої влади, більшої слави, мати більше можливостей задовольняти свою похоть. Іншими словами, сріблюбство зумовлене владолюбством, славолюбством, сластолюбством.

З приводу питання розподілу пристрастей на душевні і тілесні преподобний Єфрем Сирін говорить: «Душевними пристрастями є забуття, лінощі і невідання. Цими трьома пристрастями затьмарене око душевне, тобто розум, підпадає пануванню інших пристрастей, якими є нечестя, неправовір'я, тобто всяка ересь, хула, дратівливість, гнів, досада, запальність, людиноненависництво, злопам'ятність, наклеп, осуд, нерозумна печаль, страх, боязнь, розбрат, ревність, заздрість, марнославство, гордість, лицемірство, брехня, невіра, нерозсудливість, нерозбірливість, недалекоглядність, нена-

ситність, любостяжання, лінощі, претензійність, пристрасть, прихильність до земного, смуток, легкодухність, невдячність, нарікання, вихваляння, зарозумілість, владолубство, людиноугодництво, підступність, безсоромність, нечутливість, пещення, скритність, глузливність, двоєдушність, безперестанне думання про гріх, поневіряння помислів, самолюбство – матір всього найгіршого, сріблολубство – корінь всіх пороків, лиха вдача і лукавство.

Тілесними ж пристрастями є черевугодництво, зажерливість, розкіш, пияцтво, споживання крадькома, різні роди сластолюбства, блуд, перелюб, розпуста, нечистота, кровозмішання, розтління дітей, скотолозтво, недобрі побажання і всякі протиприродні і ганебні пристрасті, обкрадання, святотатство, розбій, вбивство через заздрість або у безрозсудному роздратуванні, всяке тілесне заспокоєння, задоволення хотінню плоті, особливо в здоровому стані тіла, чаклунство, ворожба, чародійство, віщування, легковажність, знемога, слабкість до нарядів, натирання лица, гра в кості, відданість мирським задоволенням, сластолюбне життя, що робить розум приземленим і скотоподібним і не допускає возвести погляд до Бога і до чеснот... коренем же усього злого і першою причиною служать сластолюбство, славолюбство і сріблολубство, від яких народжується усе недобре» [7, с. 359 – 360].

Преподобний Антоній Великий про душевні пристрасті пише: «Розумна людина може піддаватися пристрастям душевним через почуття (тілесні), які є у розумних іс-

тот. Тілесних почуттів є п'ять: зір, слух, нюх, смак і дотик. Через ці п'ять почуттів, підпадаючи чотирьом своїм власним пристрастям, бідна душа потрапляє в полон. Ці чотири пристрасті душевні – марнославство, жага втіх, гнів і страх» [6, с. 73].

Зауважимо, що чесноти, також (як і пристрасті) розділяються на душевні і тілесні. Преподобний Максим Сповідник говорить про це так: «З чеснот одні тілесні, а інші душевні. Тілесні це – піст, бдіння (пильнування), спання на голій землі, служіння, рукоділля, щоб не бути в тягар іншим або для подаянь тощо. А душевні це – любов, великодушність, лагідність, стриманість, молитва тощо. І якщо трапиться, що з якоїсь нужди або стану тілесного, наприклад, через хворобу або з іншої подібної причини, ми не зможемо виконати вище вказаних тілесних чеснот, то маємо поблажливе прощення від Господа; не виконуючи ж чеснот душевних, жодного не матимемо вибачення» (прп. Максим Сповідник) [5, с. 187].

Отже, розглянувши основні компоненти та особливості святоотцівської антропології в контексті цієї проблематики, ми розкрили зміст пристрастей, висвітлили та проаналізували їх класифікацію, простежили різні підходи до визначення головних пристрастей людини, з'ясували, що багато пристрастей пов'язані одна з одною. Порушене у статті питання є одним з найважливіших і найнеобхідніших не лише для розуміння внутрішнього очищення і лікування душі, але і для досягнення успіху в цій священній праці.

1. Біблія : книги Священного Писання Старого і Нового Завіту / в українському перекладі з паралельними місцями ; переклад Патріарха Філарета (Денисенка). – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1407, [8] с.

2. Алипий (Кастальский-Бороздин), архим., Исая (Белов), архим. Догматическое богословие . курс лекций / архим. Алипий (Кастальский-Бороздин), архим. Исая (Белов). – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2002. – 359 с.

3. Выписки из святых отцов о смерти [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.omolenko.com/biblio/death.htm>.

4. Григорий Нисский. Об устройении человека / пер., прим. и послесл. В. М. Лурье. – СПб. : Аксиома, Мифрил, 1995. – 156 с.

5. Добротолюбие : в 5 т. / пер. с греч. свт. Феофана Затворника. – М. : Издание Сретенского монастыря, 2004. – Т. 3. – 487 с.

6. Добротолюбие : в 5 т. / пер. с греч. свт. Феофана Затворника. – М. : Издание Сретенского монастыря, 2004. – Т. 1. – 543 с.
7. Добротолюбие : в 5 т. / пер. с греч. свт. Феофана Затворника. – М. : Издание Сретенского монастыря, 2004. – Т. 2. – 498 с.
8. Дьяченко Г., священник. Тайная жизнь души. Бессознательное / священник Г. Дьяченко. – М. : ДНО Православный журнал «Отдых христианина», 2001. – 224 с.
9. Игнатий (Брянчанинов), священник. В помощь кающемуся / священник Игнатий (Брянчанинов). – М. : «Отдых христианина», 2002. – 227 с.
10. Иерофей (Влахос). Православная психотерапия : святоотеческий курс врачевания души. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://krotov.info/libr_min/03_v/la/hos_04.htm.
11. Иоанн Кронштадтский, священник. Творения. Дневник. – М. : Издательство «Отчий дом» ; Благотворительный фонд «Северная обитель», 2003. – Т. II. 1859 – 1860: Богопознание и самопознание, или внутреннее священнонаучение от Святого Духа. – 719 с.
12. Иоанн Лествичник, преподобный. Лествица. – СПб. : Санкт-Петербургская типография № 6, 1996. – 352 с.
13. Лосский В. Н. Очерк мистического богословия Восточной Церкви. Догматическое богословие / В. Н. Лосский. – М. : Центр «СЭИ», 1991. – 395 с.
14. Немесий, епископ Эмесский. О природе человека / пред. Н. В. Шабурова. – М. : Учебно-информационный экуменический центр ап. Павла, 1996. – 204 с.
15. Отец Александр Мень отвечает на вопросы слушателей. – М. : «Фонд имени Александра Менья», 1999. – 317 с.
16. Православный календарь на 2007 г. / сост. А. Гаранин, И. Новожилов. Ред. А. Шахова. – М. : «Онега Н», 2006. – 217 с.
17. Святоотеческая хрестоматия / составил ректор Московской Духовной семинарии протоиерей Николай Благоразумов. – М. : Круг чтения, 2001. – 471 с.
18. Священномученик Горазд, епископ. 1168 вопросов и ответов о православной вере. – Крутицкое Патриаршее Подворье ; Издательство св. Кирилла и Мефодия в Москве, 2001. – 114 с.
19. Систематический свод учения св. отцов Церкви о душе человеческой / сост. прот. Стефаном Кашменским. – Пермь : ПО «Панагия», 2002. Выпуск 3: Святоотеческая христология и антропология : сборник статей. – 179 с.
20. Скурат К. Е. Великие учителя Церкви / К. Е. Скурат. – Клин : Фонд «Христианская жизнь», 1999. – 287 с.
21. Сочинения епископа Игнатия (Брянчанинова). Аскетические опыты. Слово о смерти. Репринтное издание. – М. : «Р. С.», 1991. – 349 с.
22. Феофан Затворник, священник. Что есть духовная жизнь и как на нее настроиться? / священник Феофан Затворник. – М., 1999. – 304 с.
23. Филарет, митрополит Минский и Слуцкий. Богословская наука сегодня. Православное учение о человеке. Избранные статьи. – Москва – Клин : Синодальная Богословская Комиссия, Фонд «Христианская жизнь», 2004. – 278 с.
24. Франк С. Л. Душа человека. Опыт введения в философскую психологию // Франк С. Л. Предмет знания. Душа человека. – Мн. : «Харвест» – М. : «АСТ», 2000. – С. 631 – 990 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psylib.org.ua/books/frans01/index.htm>.

priest Ivan Gun'ko
postgraduate student of KOTA

Review and classification of human passions in the light of patristic anthropology and its role in the study of the human soul

In this article described the main components and features of patristic anthropology, revealed the content of passions and analyzed their classification.

Keywords: *sinfulness, mental, spiritual, lust, passion, psyche, decay, temptation, pleasure, divinizing.*